

АНАЛІЗ СТАНУ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто правові та організаційні питання охорони об'єктів інтелектуальної власності та проблеми формування в Україні сучасного ринку інтелектуальної власності.

Ключові слова: законодавство у сфері інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. В Україні зроблено головне для забезпечення гарантованих Конституцією прав громадян на захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності: створено сучасну нормативно-правову базу у сфері інтелектуальної власності та сформовано дієздатну інфраструктуру, яка забезпечує реалізацію державної політики в цієї сфері [1]. Від розв'язання проблеми створення ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку, її модернізації, підвищення конкурентоспроможності у світовій соціально-економічній системі.

Аналіз останніх досліджень. Існуюча в Україні нормативно-правова база забезпечує правову охорону об'єктів інтелектуальної власності та порядок їх використання [2]. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності підрозділяється на загальне та спеціальне. Загальне законодавство у сфері інтелектуальної власності складається з таких складових: Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України, про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України “Про виконавче провадження”.

Спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності: Закон України “Про авторське право і суміжні права”, Закон України “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, комп'ютерних програм, баз даних”, Закон України “Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування”, Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, Закон України “Про охорону прав на промислові зразки”, Закон України “Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем”, Закон України “Про охорону прав на сорти рослин”, Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, Закон України “Про охорону прав на зазначення походження товарів”, Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції”, Закон України “Про інформацію”, Закон України “Про захист прав споживачів”.

Постановка завдання. Однак, практика застосування законодавства виявила цілий ряд проблем, пов'язаних з невідповідністю деяких його норм нормам міжнародного права, забезпеченням ефективного захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та створенням цивілізованого ринку цих об'єктів.

Ефективність захисту прав у сфері інтелектуальної власності залежить від

досконалості нормативно-правової бази, сформованої інфраструктури національної системи правової охорони інтелектуальної власності, ефективності підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, а також інформаційного забезпечення її діяльності [3].

Виклад основного матеріалу. Найважливішими аспектами державної політики щодо набуття, використання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності є координуюча діяльність органів виконавчої влади, пов'язана із забезпеченням правової охорони новітніх вітчизняних технологій, у тому числі в іноземних державах, удосконалення механізмів правового регулювання важливих питань стосовно комерційного використання об'єктів інтелектуальної діяльності, створення їх повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету та державних цільових фондів [4].

Складність розв'язання зазначених проблем полягає в надзвичайно високому ступені динамічності й різнобічності відносин, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Самий зміст поняття "інтелектуальна власність", його структура постійно розширюються та якісно оновлюються. Відносини, що виникають у зв'язку з цим, тісно пов'язані з найновітнішими технологіями – не лише в сенсі об'єкту цих відносин, але й їх регулювання, застосування нетрадиційних підходів до забезпечення прав власності [5].

Інтелектуальна власність є важливим елементом інтелектуального капіталу, який є структурно складним явищем [6]. Поряд з елементами гуманітарного та споживчого капіталу, він охоплює так званий структурний капітал, який, у свою чергу, включає в себе інноваційний капітал, а останній – комплекс об'єктів, що становлять інтелектуальну власність.

Слід зазначити, що існують два шляхи забезпечення технологічного прогресу. Перший базується, передусім, на розвитку власного науково-технологічного потенціалу; другий – на запозиченні інновацій з-за кордону. Дослідження показують [7], що активне патентування та взагалі захист інтелектуальної власності більшою мірою відповідає першому з названих шляхів, тоді як для другого шляху високий рівень охорони інтелектуальної власності є менш значимим фактором.

Одним з етапів становлення Державної системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні розпочався у 2000 р. Він пов'язаний із завершенням кризового періоду розвитку економіки України та проголошеними стратегічними планами переходу на інноваційну модель розвитку.

Суттєвий вплив на нього справляють прийняття у вересні 2000 р. Програми інтеграції України до Європейського Союзу, активізація політики щодо приєднання України до СОТ, а також помітний тиск на Україну в цьому питанні з боку США. Характерними особливостями третього етапу є наступні:

- Посилення комплексного підходу до вдосконалення охорони інтелектуальної власності, про що свідчать, зокрема, Указ Президента України "Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні" №285 від 27 квітня 2001 р. та Програма розвитку державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні на 2001-2004 рр., ухвалена 22 грудня 2000 р. на засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України.

- Інтенсифікація участі України в системі міжнародних конвенцій і договорів з інтелектуальної власності (з акцентом на найновітніші міжнародні регулюючі норми, що включають так звані Інтернет-договори ВОІВ 1996 р.).

- Договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми та про авторське право, прийняті Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. Забезпечена участь України в Протоколі до Мадридської Угоди про міжнародну реєстрацію знаків (20 грудня 2000 р.), в Ніщській угоді про Міжнародну класифікацію

товарів і послуг для реєстрації знаків (29 грудня 2000 р.) і Міжнародній конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення (20 травня 2002 р.).

Протягом останніх років в Україні сформувалася досить розгалужена організаційна структура органів, які прямо чи опосередковано забезпечують діяльність у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

В структурі законодавчої гілки влади – Верховної Ради України, у складі Комітету з питань науки і освіти створений Підкомітет з питань інноваційної діяльності і захисту інтелектуальної власності.

В структурі судової гілки влади в 2000 р. сформовані Колегія суддів Вищого господарського суду України з розгляду справ, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності, апеляційні господарські суди з цих питань у складі господарських судів АР Крим, обласних судів, міст Києва та Севастополя.

Структура органів виконавчої гілки влади охоплює наступні установи:

- Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності — постійно діючий орган при Кабінеті Міністрів України, створений у лютому 2000р. для координації діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності.

- Державний департамент інтелектуальної власності, створений у квітні 2000 р. в складі Міністерства освіти і науки України. Його основними завданнями є наступні: участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності; прогнозування та визначення перспектив і напрямів розвитку в сфері інтелектуальної власності; розроблення нормативно-правової бази функціонування державної системи охорони інтелектуальної власності; організаційного забезпечення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. При Департаменті створено Консультативну раду з представників усіх творчих спілок України та відомих творчих діячів України. Створено також Апеляційну палату для розгляду в адміністративному порядку заперечень проти рішень за заявками на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем і позначення походження товарів.

- Інші міністерства та відомства України, що діють у сфері охорони прав інтелектуальної власності:

- Антимонопольний комітет України – є центральним органом, що контролює дотримання законодавства щодо захисту від недобросовісної конкуренції на всіх товарних ринках, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності; розглядає заяви суб'єктів господарювання і справи про недобросовісну конкуренцію, в тому числі через неправомірне використання чужих об'єктів інтелектуальної власності.

- Міністерство юстиції України – бере участь у розробці законодавчих актів з питань інтелектуальної власності, координує законотворчу діяльність у цій сфері з іншими сферами законодавства та відповідає за його адаптацію до законодавства Європейського Союзу.

- Міністерство внутрішніх справ України – здійснює заходи з попередження та викриття злочинів, пов'язаних з порушенням авторських і суміжних прав, бере участь у створенні та вдосконаленні необхідної для протидії цим порушенням законодавчої бази. Особливу увагу приділяє попередженню та викриттю фактів тиражування і розповсюдження контрафактної аудіовізуальної продукції, неліцензійного комп'ютерного програмного забезпечення, а також фактів виробництва та розповсюдження фальсифікованої продукції з незаконним використанням товарних

знаки відомих вітчизняних і зарубіжних виробників. У 2001р. в структурі Державної служби боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ МВС України) створені підрозділи по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності – як у центральному апараті (Управління по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій), так і на регіональному рівні (Спеціалізовані підрозділи боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій У(В)ДСБЕЗ, ГУ МВС України в АР Крим, м. Києві, Київській області, УМВС України в областях та м. Севастополі). Проводить в усіх регіонах комплексні перевірки суб'єктів господарювання в частині дотримання ними вимог нормативно-правових актів, що регламентують оптову та роздрібну торгівлю примірниками аудіовізуальних творів і фонограм.

Державна податкова адміністрація України – здійснює контроль за нарахуванням і сплатою податків при ввезенні та виробництві (складанні) аудіо- й відеопродукції на території України. На підставі чинного законодавства здійснює заходи з вилучення та знищення контрафактної продукції, що сприяє захисту інтелектуальної власності, в т.ч. авторських прав на аудіо- та відеопродукцію. Особливу увагу приділяє виявленню та знешкодженню підпільного виробництва.

- Державна митна служба України – забезпечує реєстрацію переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, та здійснює комплекс передбачених законодавством заходів з недопущення переміщення через митний кордон України товарів, виготовлених з порушенням прав інтелектуальної власності.

- Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України – здійснює державний контроль за дотриманням законодавства України про захист прав споживачів, а також про рекламу в цій сфері.

- Служба безпеки України – бере участь у розробці та здійсненні заходів із захисту державних таємниць України; в передбаченому законодавством порядку сприяє підприємствам, установам, організаціям, підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України. Відповідно до Указів Президента України, створила спеціальні підрозділи боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності; несе відповідальність за державну політику голографічного захисту товарів і документів; здійснює державний контроль і координацію у цій сфері.

Важливу роль у структурі органів регулювання охорони інтелектуальної власності відіграють організації, що утворюють інфраструктуру діяльності в цій сфері:

- Український інститут промислової власності (Укрпатент) – державне підприємство; перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України та Державного департаменту інтелектуальної власності; є основою інфраструктури охорони промислової власності в Україні; здійснює наступні функції: приймання заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності; проведення експертизи цих заявок на відповідність їх умовам надання правової охорони; забезпечення державної реєстрації об'єктів промислової власності, змін їх правового статусу та офіційної публікації відповідних відомостей; здійснення державної реєстрації договорів про передачу права власності на об'єкти промислової власності, що охороняються в Україні, та договорів про видачу дозволу (ліцензійних договорів) на їх використання; інформаційне забезпечення функціонування державної системи охорони промислової власності; забезпечення фізичних та юридичних осіб інформацією про об'єкти промислової власності; формування фондів національної патентної документації

в органах державної системи науково-технічної інформації України та ін.

- Українське агентство з авторських і суміжних прав – є основною ланкою охорони авторських прав; належить до сфери управління Міністерства освіти і науки України та Державного департаменту інтелектуальної власності; виконує наступні функції: забезпечення охорони авторських і суміжних прав правовласників України та інших країн і їх правонаступників на території України та за її межами; державна реєстрації прав авторів на твори науки, літератури та мистецтва; забезпечення фізичних і юридичних осіб інформацією про об'єкти авторських і суміжних прав; управління майновими правами авторів або їх правонаступників на колективній основі; надання допомоги авторам та іншим право власникам авторських і суміжних прав в управлінні їх майновими правами та ін.

- Інститут інтелектуальної власності і права – створений у структурі Державного департаменту інтелектуальної власності на початку листопада 1999 р. в Києві. Перший спеціалізований навчальний заклад цього напрямку, який надає можливість одержати другу вищу освіту за спеціальністю "Інтелектуальна власність" та підвищити кваліфікацію інженерів з винахідницької і раціоналізаторської роботи, кандидатів у патентні повірені, юристів, економістів, викладачів.

- Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг (філія Укрпатенту) – створений у 2001р. в м. Києві з метою сприяння інноваційній активності та надання допомоги учасникам інноваційного процесу у вирішенні питань, що стосуються сфери промислової власності. В Центрі виконуються роботи за замовленнями, надаються консультації та інші види послуг, включаючи складання комплекту документів для подання заявки на одержання правової охорони об'єкту промислової власності в Україні та за її межами; даються відповіді на запити експертизи за поданими заявками; надається допомога в дотриманні інтересів правовласників при складанні договорів про передачу прав на об'єкти промислової власності, ліцензійних договорів на їх використання тощо.

- Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності – створений у складі Академії правових наук і має стати спеціалізованою установою для проведення наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності, участі в розробці проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань інтелектуальної власності, підготовки експертних висновків із зазначених питань.

Аналіз структури органів з регулювання діяльності у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні дозволяє зробити висновок, що система державних і недержавних органів перебуває у завершальній фазі свого становлення та вже сьогодні, в принципі, здатна виконувати основні функції охорони інтелектуальної власності.

Водночас, ефективність діяльності цієї системи буде значною мірою залежати від розвитку тих її компонентів, які, з одного боку, пов'язані із якісним збільшенням потужності та технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності, а з іншого – з розвитком недержавних установ регулювання діяльності у сфері інтелектуальної власності.

Економічне відродження України, орієнтація на розвиток ринкових відносин, перспективи входження до Світового Співтовариства потребують чітко визначених перспектив розвитку та вдосконалення суспільних відносин у сфері створення та використання продуктів творчості й інтелекту людини, захисту її прав та інтересів.

Розробка і вдосконалення правових механізмів охорони й захисту прав інтелектуальної власності мають сприйматися як один із пріоритетів державної політики. По-перше, має бути розроблена й затверджена Кабінетом Міністрів України

комплексна програма розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності. Надзвичайно важливою проблемою сьогодення є формування в Україні сучасного ринку інтелектуальної власності. Слід поступово й послідовно створювати систему стимулювання розвитку об'єктів інтелектуальної власності на основі удосконалення системи оподаткування у сфері розробки об'єктів інтелектуальної власності, інвестиційної підтримки в інноваційній сфері з боку держави [8].

Основною метою української економіки є пошук нової якості розвитку, що забезпечує підвищення ефективності й конкурентоспроможності матеріального й інтелектуального виробництва, високі та стійкі темпи зростання. Досягнення цієї масштабної, але реальної мети вимагає кардинальних змін у соціально-економічному розвитку на основі цілеспрямованої національної інноваційної стратегії, що спирається на програму технологічної модернізації України. Інноваційна діяльність має активізуватися по всьому «технологічному коридорові» від наукової ідеї до ринкової реалізації відповідно до «замовлення» промисловості та конкретних вимог до техніко-економічних характеристик нових технологій, матеріалів, систем машин і устаткування. Перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку вимагає також цілеспрямованих державних зусиль щодо залучення в господарський обіг результатів науково-технічної діяльності.

Зазначимо, що організація та стимулювання інноваційної діяльності в країнах-лідерах має такі риси: інтеграція й розвиток НДДКР, проектування і навчання, створення обчислювальних мереж, проведення спільних досліджень, державна підтримка нових технологій. Лідери передових країн переконалися, що знання, інтелектуальний ресурс держави стають вирішальним фактором інноваційного розвитку.

Іноземний досвід та існуюча практика засвідчують, що під впливом інноваційних процесів змінюється і структура економіки. У світі зростає частка розумової праці порівняно із фізичною. За останні 100 років у США частка фізичної праці в сукупних витратах праці знизилася від 90 до 10%.

Світовий досвід становлення технологічного ринку в США, Японії, Швеції, Тайвані засвідчує, що основним елементом державної політики в розвинених країнах є програми стійкого розвитку і створення технокополісів та технопаркових структур як інноваційних центрів. Технологічні парки в розвинутих країнах основну частину фінансування отримують із державних фондів: у Великобританії вона становить 62% загальних коштів на їхнє утримання, у Німеччині – 78%, у Франції – 74%, у Нідерландах – близько 70%, у Бельгії – майже 100% [9].

Висновки. Отже, Україні доцільно використати європейський досвід, який передбачає реалізацію прав на результати науково-технічної діяльності через забезпечення інтересів суспільства й національної промисловості в тих випадках, коли для підтримки НДДКР залучаються бюджетні ресурси. Тому законодавчо необхідно визначитися з підтримуваними урядом формами співробітництва між вітчизняною промисловістю і наукою.

Враховуючи зарубіжний досвід стимулювання розвитку інтелектуальної власності, зазначимо, що основоположним принципом реалізації державної інноваційної політики повинна стати концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки, організація інноваційної діяльності, правова охорона й захист результатів наукових досліджень, які часто є об'єктами інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Кузьмічов В. Проблеми захисту інтелектуальної власності // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2005. Вип. 3 (42). – С.273-275.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 321-р “Про затвердження Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності.

3. Юрченко О.М. Нові інформаційні технології у сфері охорони інтелектуальної власності // Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики та освіти: Зб. наук. праць ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 27-28 листопада 2003 р. У 2-х ч. - Ч.2 / Редкол.: І.І.Тимошенко (голова) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – С.275-283.

4. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України: Монографія / М.Я.Азаров, Ф.О.Ярошенко, Т.І.Єфименко, П.І.Гайдуцький, А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, А.І.Мялковський, М.С.Вертузаєв, В.А.Копилов, О.М.Юрченко та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 712 с.

5. Юрченко А.М. Предупреждение преступлений в сфере высоких технологий: взгляд в будущее // Бизнес и безопасность. – 2004. - №4 (43). – С.4-6.

6. Управління державними фінансами: Навч. посіб. / М.Я.Азаров, Ф.О.Ярошенко, Т.І.Єфименко, С.Д.Бушуєв, М.С.Вертузаєв, О.М.Юрченко та ін.; За заг. ред. М.Я.Азарова. – К.: НДФІ, 2004. – С.240.

7. Юрченко О.М., Вертузаєв М.С., Вертузаєв О.М. Міжнародна кооперація в інтелектуальній сфері // Матер. выступ. 9-ой междунар. науч.-практ. конф. “Актуальные проблемы интеллектуальной собственности” (Алушта, 5-9 сентября 2005 г.). – Алушта, 2005. – С.44-49.

8. Осецький В.Л. Захист і розвиток інтелектуальної власності в Україні//Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності– Київ, 2009.– С.48-52.

9. Економіка знань – модернізаційний проект України: за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Е. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.